

Відзив

офіційного опонента на дисертацію Савченка Олексія Олександровича «Українсько-татарські політичні взаємини та соціальні комунікації у XVI – на початку XVIII ст.» поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України

Одним з провідних напрямків розвитку сучасної історичної науки є глибоке вивчення соціальних, міжетнічних та міжконфесійних комунікацій, оскільки саме вони є одним із найпотужніших факторів, що визначають розвиток суспільства.

Окупація Кримського півострову Російською Федерацією у 2014 р. та її спроби обґрунтувати своє «історичне право» на цей регіон поставили перед істориками низку питань, що були поза увагою дослідників. Особливо гостро звучить на цьому тлі проблематика історії кримсько-татарського народу загалом та дослідження українсько-татарських політичних взаємин та соціальних комунікацій зокрема. Актуальність теми посилюється ще й тим, що дана проблема комплексно не вивчалася. Причин цьому чимало. По перше суб'єктивні – заідеологізованість татарського питання, що призвело до виникнення стійких історичних мітів. По друге об'єктивні – фрагментарність та розпорошеність архівних матеріалів, відсутність конкретних статистичних даних, тощо призвели до того, що дослідникам важко було зібрати та узагальнити необхідний матеріал.

Рецензоване дисертаційне дослідження сприяє глибшому розумінню суспільно-політичних процесів в зазначений період та допоможе кращому, більш об'єктивному усвідомленню представниками різних народів і конфесій спільного минулого в нашій державі. Може бути використане при з'ясуванні різноманітних історіографічних проблем всесвітньої історії.

Рецензована робота написана на високому науково-теоретичному рівні, а її структура, назви розділів і підрозділів не викликають принципових заперечень.

У дисертації Савченка О.О. чітко визначено й переконливо обґрунтовано мету й завдання дослідження. Автор чітко визначає об'єкт і предмет дослідження, показує наукову новизну дисертації, її практичне значення. Визначаючи хронологічні і географічні межі дослідження Савченко О.О. одразу вказує на те, що планує періодично виходити за їхні межі для глибшого висвітлення питання, що знімає питання використання джерел, що виходять за хронологічні та територіальні межі дослідження. Разом з тим, твердження, що обраний «регіон найвиразніше представлений в джерельній базі» (С. 17), на нашу думку, виглядає достатньо спірним.

Результати дослідження пройшли належну апробацію, про що свідчать 15 опублікованих праць автора.

Об'єктивністю відзначається огляд літератури по темі дисертації. Дисертант провів ґрунтовний аналіз історичних праць з даної теми, класифікувавши їх за групами, що дало змогу детальніше проаналізувати кожен з них, визначити їх інформаційну насиченість та значення для подальшого дослідження даної проблеми. Важливо, що поряд з позитивними оцінками використаних праць, вказуються і їх недоліки у дослідженні проблеми. Про повноту історіографії досліджуваної теми свідчать 432 використані у ній опубліковані праці, серед яких широко представлений доробок зарубіжних науковців, в тому числі 68 іноземними мовами.

Джерельну базу дослідження становлять в першу чергу важливі оригінальні матеріали з архівних фондів України і Польщі – 46 справ та опубліковані джерела – загальною кількістю 62. Джерела вмотивовано поділено на основні групи. При цьому дисертант визначив характерні особливості формування кожної з них та їхню інформативну цінність (С.39-45). Висновок у дисертації про відсутність комплексного дослідження українсько-татарських

політичних взаємин та соціальних комунікації у XVI – на початку XVIII ст. є достатньо аргументованим і достовірним.

Теоретичною базою дослідження послужив ряд наукових концепцій, яким автор дав вичерпний аналіз (С. 46-50). Натомість методи, якими користувався автор при дослідженні, потребують більшої конкретики і ширшої характеристики (С. 45-46).

Значна наукова новизна властива дослідженню основних етапів розселення татарської людності на українських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського і Королівства Польського. Запропонована автором періодизація не викликає заперечень (С. 53), оскільки цілком відображає хвилі їх зовнішньої та внутрішньої міграції та існування регіональної специфіки політики осадництва.

Науковою глибиною і різноплановою доказовою базою відзначається дослідження історико-правового та географічного контексту розселення татар на українських землях, що дозволило автору чітко виділити найбільш заселені території та визначити близько 70-ти населених пунктів на землях Волинського, Подільського, Брацлавського, Київського та Руського воєводств Речі Посполитої у яких фіксуються сліди татарського осадництва (С. 62-93).

На основі вперше введеної до наукового обігу джерельної бази, із застосуванням значної кількості праць попередників визначено правовий статус, соціальну структуру та службові функції татар в Речі Посполитій. З'ясовано, що на українських землях існували такі їх категорії як: господарські татари; татари-козаки; приватні татари; міські татари. Визначено, що більшість цих категорій у XVII ст. були зрівняні в правах з господарськими татарами (С. 94-103).

Не викликає заперечень авторське положення про те, що «кримський напрям» був одним з пріоритетних в середині XVII ст., а козацька еліта підтримувала тісні ділові і особистісні зв'язки з верхівкою ханства та турецькою адміністрацією Північного Причорномор'я. Виходячи з цієї, безумовно слушної,

думки, автор показав основні етапи такої політики, виокремивши проблеми, що виникали внаслідок недолугих політичних рішень та шляхи подолання негативних наслідків (С. 94-152).

У дисертації набагато глибше ніж у попередніх працях досліджені питання служби українських козаків у Кримському ханстві (С. 181-191) та перебування на його території цивільного слов'янського населення з українських земель. Автор виділив вільних християн (С. 153-157, 164-169), стосовно соціально-економічного становища яких в роботі було спростовано ряд історичних мітів та бранців. Щодо останніх, то це були полонені з українських земель, які потрапляли сюди в результаті регулярних військових набігів. Частота таких набігів суттєво вплинула на демографію та переміщення населення українських земель, що дало підстави розглядати їх як форму примусової міграції (С. 169-179).

Значна новизна властива висвітленню конфесійної політики як Речі Посполитої щодо кримських татар, так і династії Гіреїв щодо християн. (С. 96, 117-119, 142, 157-169, 176).

Загалом дисертація О.О. Савченка є самостійним, завершеним дослідженням недостатньо науково розробленої проблеми. Висновки до розділів і дисертації аргументовані значним фактичним матеріалом, достовірні і переконливі.

Даючи загалом позитивну оцінку дисертаційній роботі О.О. Савченка щодо більшості отриманих результатів, звернемо увагу і на ряд недоліків:

- в роботі слід було використати опубліковані архівні джерела з фонду Коша запорозької січі, який містить великий масив інформації по темі дослідження;

- доцільно було використати безпосередньо матеріали Румянцівської ревізії (ЦДІА України, м. Київ, ф. 57), який містить оригінали документів, що засвідчують майнові права татар на цілі села у XVII ст.;

- потребує уточнення положення про синонімічність «чимериси» і татари

(С. 81-83);

- не доцільно, на нашу думку, стільки уваги приділяти характеристиці військових угруповань калмиків (С. 131-134);

- забагато уваги приділено історії татарського оселення з IX до XVI ст., що переобтяжує роботу.

- подекуди зустрічаються невдалі вирази, граматичні помилки (С. 4, 21, 34, 43, 60, 120, 167).

Втім, висловлені побажання не впливають на загалом високу оцінку представленної для рецензії дисертаційної роботи.

Дисертація О.О. Савченка є самостійним науковим дослідженням, завершеним у змістовному та структурно-логічному плані. Зміст і результати дисертаційного дослідження свідчать, що поставлена мета дослідження досягнута, сформульовані завдання виконані. Положення й висновки роботи базуються на ґрунтовній джерельній та історіографічній базі, враховують наявні в історичній науці погляди й оцінки на предмет дослідження, є науково виваженими і достатньо аргументованими.

Автореферат відображає зміст дисертації та основні результати дослідження, оформлений відповідно до вимог ВАК України.

Дисертація «Українсько-татарські політичні взаємини та соціальні комунікації у XVI – на початку XVIII ст.» відповідає основним вимогам ВАК України до дисертаційних досліджень, а дисертант Савченко Олексій Олександрович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент
кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних
дисциплін Національного
університету харчових технологій

О. А. Пивоваренко